

MÉLYFÚRÁS

A Méltányosság Politikaelemző Központ
folyóiratszemléje

A HÉTKÖZNAPI EMBEREK ÉS A
DEMOKRÁCIA

 MÉLTÁNYOSSÁG
politikaelemző központ

2023. december

TARTALOM

- 01** Választói inkompetencia és a reprezentatív demokrácia legitimitása (Kiss Róbert Dávid)
- 02** Az állampolgárok szerepe a demokrácia fenntartásában (Zsiga Bulcsú Gellért)
- 03** Állampolgárok szerepe a demokratikus politikai kultúrában: Egy új demokratikus ethosz nyomába (Hegyes Zalán)
- 04** A pártok szerepe a demokratikus értékek tanításában (Zsiga Bulcsú Gellért)
- 05** Mikor elégedett a demokrácia állapotával a választópolgár? (Kisdaróczi András)
- 06** Hívjuk a szakértőket? (Zsiga Bulcsú Gellért)
- 07** A szakértői demokrácia támogatottsága: esettanulmány Finnországból (Hegyes Zalán)
- 08** Mit gondolnak a demokráciáról az ukránok? (Kisdaróczi András)
- 09** A kínai „demokrácia” gyakorlata (Hegyes Zalán)
- 10** Kína esete: Társadalmi kohézió demokrácia nélkül (Kiss Róbert Dávid)
- 11** Az átlagember kiszorulása a politikából (Kisdaróczi András)
- 12** Napirend-alakítás az antik görög demokráciában (Kiss Róbert Dávid)
- 13** Az állampolgári attitűd szerepe a demokratikus instabilitásban (Kiss Róbert Dávid)
- 14** A vita helye (Tóth Gyöngyi)
- 15** A nép hangja: „Polgári szakértők” részvétele a kormányzásban (Tóth Gyöngyi)

A FOLYÓIRATÓL

A Mélyfúrás a Méltányosság Politikaelemző Központ sorozata, amely a politika értelmezésének nemzetközi trendjeit tekinti át. Ebben a részben olyan nemzetközi politikatudományi folyóiratok cikkeit szemlélizzük, melyek fókuszában a hétköznapi ember és a demokrácia állnak. Minden cikket egy rövid recenzió segítségével mutatunk be, és emellett kiemeljük az egyes írások legfőbb állításait, valamint értékeljük is azokat. Így egy könnyen áttekinthető képet kaphat az olvasó arról, milyen főbb állításokat tett a nemzetközi politikatudomány az elmúlt év során és a Méltányosság gondolatait is megismerheti a témában.

FŐSZERKESZTŐ
Kiss Róbert Dávid

SZERKESZTŐK:
Hegyes Zalán
Kisdaróczi András
Tóth Gyöngyi
Zsiga Bulcsú Gellért

BEVEZETÉS

Amikor meg akarjuk érteni a politikai folyamatokat, akkor számos módszer, megközelítés áll rendelkezésünkre. Ilyen lehet például az intézmények elemzése, vagy a kiemelt politikai aktorok vizsgálata, de nem utolsósorban a tágabb társadalmi folyamatok vizsgálata is. Magyarországon a közbeszéd is gyakran nyúl ezen eszközökhöz a politika megértése céljából. Ha például a 2022-es választási eredményeket kellene magyarázni, akkor jellemzően előkerülnek a választási rendszerrel kapcsolatos kérdések (intézmények), valamint a kiemelt vezetők szerepe (aktorok), vagy akár a magyar társadalom médiafogyasztási szokásairól (társadalom). Úgy véljük azonban, hogy sem a közbeszéd, sem a tudományos munkák nem fordítanak elegendő figyelmet az egyszerű választópolgárok szerepére a demokráciában, pedig az átlagember viszonya és funkciója a demokráciában radikálisan átalakult az elmúlt időszakban, és ez segíthet megérteni olyan aktuális kérdéseket, mint a demokrácia visszacsúszása, a polarizáció, vagy éppen a közbeszéd állapota. Erre szolgál bizonyítékként a Mélyfúrás alábbi száma, amiben olyan nemzetközi folyóiratokban megjelent tanulmányokat dolgoztunk fel, melyek a hétköznapi emberre koncentrálnak, és a politikában betöltött változó szerepét vizsgálják.

Már Churchill is azt állította, hogy „a demokrácia ellen a legjobb érv öt perc beszélgetés egy választópolgárral” – utalva ezzel a választók megkérdőjelezhető politikai tájékozottságára. Több tanulmány ezzel a jelenséggel foglalkozik, és arra keresi a választ, hogy lehetne egyensúlyba hozni a szakpolitikához valóban értők uralmát (technokrácia), és a valódi bevonásra alapuló demokráciát. Az eredmények szerint ez az ellentét sokszor hamis alapokra épül: egyrészt az átlagembereknek nem szükséges minden apró-cseprő kérdésben döntést hozniuk, másrészt pedig a technokrácia sokszor azért válik népszerű koncepcióvá,

mert a demokrácia más okokból már eleve visszaszorult, vagy csalódást okozott.

Slágertéma mind a sajtóban, mind a tudományos dolgozatokban a demokrácia válsága. Ahogyan említettük, a magyarázatok java az intézmények hibáival, vagy a vezetők szerepével indokolja a jelenséget. Azonban az összegyűjtött tanulmányokból kiderül, hogy a hétköznapi emberek szerepe legalább olyan, ha nem jelentősebb ebben a folyamatban. Ugyanis az állampolgári normák teszik lehetővé, hogy a plurális politikai közösség egységes, közös célok megfogalmazására képes nemzetként viselkedjen. Ezen egység azonban sérülékeny, mert rendszerint országokon belül sem jellemző a konszenzus az állampolgári kötelességeket illetően, sokszor szembenáll kétféle kötelességtudat: a konzervatívok a törvényességre, míg a liberálisok az elfogadásra helyezik a hangsúlyt, és különbözőképpen vezetik le azt, hogy mit is kell tennie egy állampolgárnak ahhoz, hogy jól működjön a demokrácia - egyetértés hiányában pedig növekszik a polarizáció.

A tanulmányok egy része megoldást is kínál a fentebb felvetett nehézségekre. Ilyen megoldás például a felülről létrehozott helyi tömörülések szerepének növelése, vagy a Méltányosság által is hangsúlyozott állampolgári nevelés erősítése, akár a pártok részéről is. Jelen kiadásban tehát olyan írásokat dolgoztunk fel, melyek segítenek megérteni, hogy milyen kardinális szerepe van a hétköznapi embereknek a demokráciában és a politikában, miként gondolkodnak a polgárok a demokráciáról és a politikáról általában, és arra is példákat kínál, hogy a nép és demokrácia viszonyának megváltoztatása miként segíthet hozzá minket a nagyobb társadalmi-politikai problémák megoldásához.

(Kiss Róbert Dávid)

VÁLASZTÓI INKOMPETENCIA ÉS A REPREZENTATÍV DEMOKRÁCIA LEGITIMITÁSA

Christiansen T. Andreas (2023) Voter incompetence and the legitimacy of representative democracy, *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, DOI: 10.1080/13698230.2023.2214468

Az alábbi tanulmány Jason Brennan, az USA-ban ismert politológus könyvének főbb állításait igyekszik cáfolni, méghozzá nagy sikerrel. Brennan az *Against Democracy* című könyvében számos ponton mutat rá a demokrácia hibáira és javasolja az episztokrácia – bölcsek általi hatalomgyakorlás – bevezetését. Brennan fő érve a demokrácia ellen a legitimitás megkérdőjelezése, amit a választók inkompetenciájából eredeztet. Röviden összegezve tehát azt állítja, hogy a demokrácia legitimitás-problémával küzd, mert a választók nem rendelkeznek megfelelő képességekkel a döntéshozatalhoz, a tanulmány pedig ezt a tézist cáfolja meg. Christiansen nem vitatja, hogy a

választók inkompetensek, de még azt sem, hogy az inkompetencia legitímációs válságot okozna.

A cáfolat lényege, hogy a demokrácia legitimitása és a választói inkompetencia között nincs összefüggés.

A kiindulási pont a tehát a kompetencia elve, mely szerint a politikai döntések illegitimé, ha inkompetens módon hozzák meg őket. Brennan szerint pedig a választók nem rendelkeznek megfelelő tudással ahhoz, hogy politikai szempontból megalapozott döntéseket hozzanak – (ezt számos empirikus vizsgálat is alátámasztja),

ez viszont kétségbe vonja a demokrácia legitimitását. Ezért érvel azzal, hogy az inkompetens folyamatot egy kompetensre kellene lecserélni, így kerül porondra az episztokrácia. Azonban Christiansen rámutat arra, hogy a választók többnyire csak a választásokon fejezik ki a véleményüket, és nem is közpolitikai kérdésekről, hanem a megválasztott képviselőről hoznak döntést. Így a közpolitikával kapcsolatos döntéshozatal nem tudják "beszennyezni", ennek oka a reprezentatív demokráciában alkalmazott kétlépcsős döntéshozatal. Azzal kapcsolatban pedig nincs információ, hogy milyen tudás, vagy képesség kell a választáson való részvételhez. Azt sem lehet megállapítani, hogy kiket és mi alapján tekinthetünk kompetensnek, hogy részt vegyen a választáson. Ezért, nem tudjuk tehát illegitimnek nevezni a választást az emberek politikában való alacsony jártasságára alapozva. Ráadásul olyan megoldások, mint amit Brennan javasol – episztokrácia – sokkal inkább küzdenek legitimitási problémákkal, ugyanis ismét felmerült a politikában való jártasság megállapításának problémája.

Christiansen rámutat arra is, hogy az episztokráciában sem lehetne jobb döntéseket hozni, hiszen a demokráciákban a közpolitikai döntéshozatali folyamatba bevonják a választói visszajelzéseket, valamint a tudományos vizsgálatok is alakíthatják a döntéseket, hiszen végső soron szakemberek dolgozzák ki őket.

GONDOLATOK A TANULMÁNYRÓL

A szerző az írása elején kisebb éllel jegyzi meg, hogy Brennan egy sokak által már megcáfolt problémát vet fel ismételt és egy elavult megoldást kínál az olvasónak, s ugyan tudományos munkáról van szó, ez az él indokolt lehet. Kétségtelen, hogy Brennan nem érti a demokrácia lényegét, ami nem a lehető legjobb döntés meghozatala, hanem az érdekek, vélemények legmagasabb szintű becsatornázása, s az ezek alapján történő döntéshozatal. Christiansen utal is erre, hogy a közpolitikai döntések ezen elv mentén születnek és a választók igényei, valamint a tudomány és szakértők megállapításai is helyet kapnak a döntéshozatali folyamatban. Ettől ugyan még nem lesz tökéletes, de a közpolitikai döntések egymásra való hatása, valamint a régi problémák átalakulása és az újak megjelenése állandó felülvizsgálatra is kényszeríti a döntéshozókat. Ennek függvényében Christiansen részéről érdemes lenne rámutatni arra, hogy Brennan szerint van tökéletes döntés, amit természetesen az episztokrácia tud csak kitermelni, s az nem is szorul felülvizsgálatra.

Ezzel szemben viszont a valóságban nincs tökéletes, vagy mindenkinek tetsző döntés, és ennek elérése csupán álom, a közpolitikai döntések állandó javítgatása pedig emiatt sosem érhet véget.

AZ ÁLLAMPOLGÁROK SZEREPE A DEMOKRÁCIA FENNTARTÁSÁBAN

Goodman, S. Wallace (2022): „Good Citizens” in *Democratic Hard Times*. ANNALS AAPS Democratic Vulnerabilities, Vol. 699, No. 1, pp. 68-78. DOI: 10.1177/00027162211069729

Sara Wallace Goodman tanulmányában azt vizsgálja, hogy az állampolgári normák milyen szerepet töltenek be a liberális demokráciák működésében. A szerző szerint az utóbbi időben világszerte megfigyelhető demokratikus visszacsúszás vagy erózió a kilencvenes évek liberális konszenzusának bomlásából ered. **Ugyanis a liberális demokráciákat nem csak külső, hanem belső fenyegetések egyaránt veszélyeztetik, melyek során az állampolgároknak is feladata, hogy fenntartsák azt a konszenzuson alapuló együttműködést, amely addig érvényben volt.**

A szerző szerint a demokrácia krízisével foglalkozó szakirodalom túlságosan is elit- és intézményközpontú, azonban az állampolgárok gondolkodásáról és szerepükről alig van ismeretünk, pedig végső soron ők legitimálják a politikai rendszer működését. Goodman arra is felhívja a figyelmet, hogy az állampolgári normák teszik lehetővé, hogy a plurális politikai közösség egységes, közös célok megfogalmazására képes nemzetként viselkedjen. A normák alatt olyan társadalmi elvárások halmazát értjük, amelyek befolyásolják az egyének cselekvését.

A liberális demokrácia működése szempontjából tehát kulcsfontosságú, hogy a heterogén csoportok törekedjenek az állampolgári normák tekintetében a konszenzus elérésére.

Amennyiben nem áll fenn ilyen jellegű egyetértés, akkor a különböző törésvonalak mentén a normák eltérhetnek, amely válság idején végső soron erodálhatja a demokratikus rendet.

Ennek demonstrálására a szerző három konszolidált demokrácia (USA, Egyesült Királyság, Németország) állampolgárainak az attitűdjeit hasonlítja össze 2004-es és 2019-es adatok alapján. Az első felmérés alapján a demokráciához szükséges tulajdonságok tekintetében pártoktól függetlenül egyetértés volt a választók között. **Ez a konszenzus 2019-es eredmények ismeretében egyre inkább felbomlóban van. Amíg a baloldaliak számára egyre inkább a sokszínűség elfogadása és a mások megsegítése vált a jó állampolgár ismérvévé, addig a jobboldali szavazó számára a törvények betartása élvez elsőbbséget.** Bár vannak olyan normák (el kell menni szavazni, tiszteltben kell tartani a másik véleményét, örködni kell a demokrácia felett), amelyek továbbra is pártoktól függetlenül elismertek, azonban a szerző arra is felhívja a figyelmet, hogy olyan értékek is előfordulnak, amelyek nem élveznek ilyen általános elismertséget. Ezek a trendek némileg aggasztóak, hiszen a mintaadó országok azok, amelyek jelenleg válságjelenségeket produkálnak. Goodman szerint ez nem jó előjel a liberális demokrácia és a nemzeti egység szempontjából. Ha tovább nő a különbség, akkor az megnehezítheti az állampolgárok közös cselekvését, illetve a válságokra adható közös válaszok meghozatalát.

A tanulmány egy égetően fontos kérdést boncolgat, amely továbbgondolásra ad okot. A szerző három konszolidált demokráciát vizsgál meg. Felmerül a kérdés, hogy más országcsoportokat, például a poszt szocialista, kelet-közép-európai országokat vizsgálva milyen mintázatokat lehetne megfigyelni, ami a „jó állampolgárról” alkotott képet illeti? A Sara Goodman által vizsgált három ország a világ kevésbé fejlett és demokratikus országai számára gyakran van példaként állítva.

Azonban ezen országok demokratikus vívmányai a sajátos, megismételhetetlen politikai fejlődésüknek az eredménye, amelyek pont ugyanannyira speciálisak, mint a fiatal demokráciákat olykor szétfeszítő polarizáció és az állampolgári lét kiforrotlansága.

GONDOLATOK A TANULMÁNYRÓL

Vajon hogyan vélekedik Magyarországon egy kormánypárti és egy ellenzéki szavazó arról, hogy melyek azok a normák, amelyek alapján önmagukra állampolgári kötelességekkel bíró egyénként tekintenek? Ha Magyarországon készülné egy hasonló felmérés, akkor az inkább együttjárást vagy széttartást mutatna a nyugati országokkal? Mi lenne bármelyik eredménynek a magyarázata? A magas választási részvételből kiindulva mind a kormánypárti, mind az ellenzéki szavazók számára fontos lehet a választáson történő részvétel. Már sokkal kérdésesebb, hogy mennyiben övezi társadalmi konszenzus például a mások véleményének a tiszteltben tartását, a másokon való segítség nyújtás fontosságát, a demokrácia feletti örködést, a társadalmi önszerveződést, illetve a sokszínűség elfogadását. Felmerül a kérdés: vannak-e egyáltalán olyan közösen elfogadott normák, amelyekre az olyan országok, mint Magyarország tudtak vagy tudnak-e építkezni?

Inch, A. (2015). Ordinary citizens and the political cultures of planning: In search of the subject of a new democratic ethos. *Planning Theory*, 14(4), 404-424. <https://doi.org/10.1177/1473095214536172>

ÁLLAMPOLGÁROK SZEREPE A DEMOKRATIKUS POLITIKAI KULTÚRÁBAN: EGY ÚJ DEMOKRATIKUS ETHOSZ NYOMÁBAN

A közügyekben való részvétel, mint a demokrácia alapja, a nyugati világban is megannyiszor csorbát szenved olyan gátló tényezők hatására, amelyek megnehezítik az állampolgárok számára, hogy felemeljék hangjukat és részt vegyenek a közösségi diskurzusban. Andy Inch erre a problémára nyújt megoldást azzal, hogy empirikus alapon hidalja át a politikai részvétel két nagy politikaelméleti modelljét. Az egyik ilyen modell Habermas névéhez kötődően az úgynevezett 'tanácskozó' polgár képe, aki a társadalmi vita során a konszenzus megtalálását tartja fő céljának. Identitása a konszenzus keresése során lefolytatott racionális vitakultúrán keresztül formálódik. Ezzel szemben a 'harcias' polgár, inkább egy aktivista szerepben, érzelmi alapú kommunikáció útján, inkább a vitapontokra összpontosítva száll szembe az uralkodó narratívával. Az harcias tervezés és a tanácskozó tervezés két különböző módszer, amit az emberek használnak, hogy részt vegyenek a közösségi döntéshozatalban. A harcias tervezésben az emberek aktivistaként vesznek részt, a szabadság és az egyenlőség elveinek érvényesítését tartják fő céljuknak. A céljuk, hogy felhívják a figyelmet a

nézeteltérésekre, és összekapcsolják az eltérő érdekeket, hogy változást érjenek el. Identitásuk is az ellentétek, nézeteltérések során formálódik ki. A tanácskozó tervezésben az egyének racionális érvelőkként vesznek részt. Az identitásukat a párbeszéd révén alakítják ki, ami lehetőséget ad arra, hogy megváltoztassák a már meglévő elkötelezettségeiket. A céljuk, hogy megegyezzenek a legjobb cselekvési irányban, másokkal való kapcsolatukban, pedig hajlandóak elfogadni a jobb érvet a vita során.

E két elméletet áthidalandó hoz be a szerző Skóciából származó empirikus példákat, aminek eredményeképp arra a következtetésre jut, hogy az említett elméletek leginkább normatív elképzelések, melyek a valóságban inkább egymással összefonódva működnek.

A 'tanácskozó' állampolgárok inkább írásos képviselet (,mint a levelek., petíciók, aláírások) útján keresnek párbeszédet a döntéshozókkal, míg a 'harcias' csoport tagjai a közvetlen cselekvéshez folyamodnak.

Azonban a meglévő jogi struktúra, inkább korlátozza, mintsem felkarolja ezeket az akciókat. A tanulmány szerint a részvétel nem csak időt és energiát igényel a polgároktól, hanem gyakran anyagi költségekkel is jár, amelyek gátolhatják a polgárok aktív részvételét. Valamint a tervezési folyamatok gyakran a gazdasági növekedésre összpontosítanak, ami korlátozhatja a polgárok képességét arra, hogy aktívan részt vegyenek a döntéshozatalban.

A szerző kiemeli a demokratikus nevelés fontosságát annak érdekében, hogy egy olyan politikai rendszer jöjjön létre, ami megfelelő módon tudja csatornázni az állampolgárok érdekeit.

A tapasztalatok alapján tehát arra lehet következtetni, hogy a fentebb már említett, nagy elméletek mentén szervezett politikai kampányok nem teremtettek meg egy összetartó közösséget, amit csak tovább erősítettek a kampány során előkerülő folyamatos címkézések. **Sem a 'tanácskozó', sem pedig a 'harcias' állampolgár képe nem rajzolódik ki egyértelműen a politikai cselekvés során, ugyanis annak érdekében, hogy egy bizonyos célt elérjenek, gyakran felhazsználják a másik csoport érvrendszerét is.**

GONDOLATOK A TANULMÁNYRÓL

A társadalmi vita fent is említett ideáltípusai a hazai politikában is fellelhetők. Mind a magyar, mind a nyugati politikai életet meghatározza a közös cselekvés hiánya. Bár a kampányok képesek egyfajta közösséget képezni, de azok ideiglenesen, a választási kampányban tartanak össze. Nem is szólva arról, hogy minél erősebb egy kampány által formált közösség, annál nagyobbak lesznek az egyes táborok közötti különbségek, így a társadalom tovább polarizálódik. Mivel gyakran intézményi gátakba ütköznek a változásért törekvő csoportok, nem meglepő, hogy inkább a 'harcias', mintsem a 'tanácskozó' megközelítést alkalmazzák. Ez azonban, csak tovább erősíti a polarizáció ördögi körét. **Ehelyett inkább a demokrácia alapértékeire való oktatásra, nevelésre volna érdemes támaszkodni.**

A PÁRTOK SZEREPE A DEMOKRATIKUS ÉRTÉKEK TANÍTÁSÁBAN

A történelem során előállhat az a helyzet, hogy a politikai eliteknek a demokrácia tanáraiént kell szerepet vállalniuk. Claudia C. Gatzka a poszt-fasiszta Olaszország példájának bemutatásán keresztül erre mutat rá. A második világháborút követően az új olasz demokráciának felül kellett vizsgálnia a fasiszta rendszer felülről vezérelt, totális mozgósításon alapuló politikai szocializációs örökségét. Ráadásul a diktatúra előtti időszak sem tudott olyan mintázatot felmutatni, amely megfelelő alapot tudott volna nyújtani az olasz nemzet reszocializációjához.

Az új olasz demokrácia megteremtéséhez meglepő módon két ideológiailag rivális politikai erő járult hozzá: az Olasz Kommunista Párt és a Kereszténydemokrata Párt.

A szerző arra mutat rá, hogy a két pártkonglomerátum egymással állandó kölcsönhatásban váltak a demokrácia értékközvetítőivé és tanáiraivá. Mind a kereszténydemokraták, mind a kommunisták mást értettek demokrácia alatt, ennek ellenére a sok eltérés mellett voltak hasonlóságok is. Gatzka szerint mindkét párt különös hangsúlyt fektetett a fasiszta rendszerrel való szakítás mellett az állampolgári lét morális megalapozására. Míg a kereszténydemokraták a hívők számára egyenlőségjelet tettek a katolicizmus moralitása és a demokrácia közé, addig a kommunisták az alsóbb osztályok politikai felvilágosítása mellett az erények és az állampolgári kötelességek átadására is komoly hangsúlyt fektettek.

A szerző szerint a pártoknak óvakodniuk kellett a kampány során a túlkapásoktól és az erőszaktól, hiszen az összeegyeztethetetlen lett volna a fasiszta rendszer erőszakosságával való szakítással. Ez elsősorban a kommunisták számára volt kihívás, mivel a második világháborút követő pár évben többször is puccsszerű tevékenységet folytattak, ami végül a szövetséges hatalmak beavatkozását is igényelte. **Az ennek való megfelelés végső soron pedig olyan minimumokat teremtett az olasz társadalmon belül, amely képes volt mérsékelni a politikai kampányokat és stabilizálni a demokráciát.** Gatzka konklúziójában arra jutott, hogy bármennyire is két világ csapott össze a demokrácia formálásaért, ez a verseny mégis a kölcsönös tisztelet kultúráját teremtette meg. Azonban, ahogyan arra szerző rámutat, ez a stabilitás nem volt magától értetődő. **Az 1950-es évek gazdasági fellendülésének következtében ugyanis meggyengült a nagy pártok és a szavazók között az a kapcsolat, ami lehetővé tette előbbieik számára a demokrácia hatékony tanítását.** Gatzka szerint ez vezetett ahhoz, hogy a hetvenes években a közösen elfogadott értékek bomlásának következtében a pártrendszer legitimációja bezuhanjon.

GONDOLATOK A TANULMÁNYRÓL

Ha nem is ez a tanulmány elsődleges mondanivalója, mégis rettentően érdekes, hogy mind a kommunisták, mind a katolikusok reszocializációs programjukat oly módon fogalmazták meg, hogy azok reflektáltak az olasz politikai fejlődés korszakokon átnyúló szocializációs mintáira. Érdekes lenne megvizsgálni, hogy a rendszerváltó magyar politikai elitnek 1) milyen elképzelései voltak az új demokrácia állampolgáiról; 2) a pártok hogyan vették ki a részüket a demokrácia tanításából; 3) milyen értékeket kívántak átadni a választóknak; 4) az elmúlt bő három évtized állampolgári nevelése mennyiben volt kongruens a pártok elképzeléseivel. Alapos lehet a gyanúnk, ha azt feltételezzük, hogy a rendszerváltást követően Magyarországon a politikai elit nem fektetett kellő figyelmet a magyar társadalom állampolgári nevelésére. Azonban ahhoz, hogy jobban megértsük az olasz demokratizáció sikerességét, illetve a magyarországi folyamatok eddigi kimenetelét, ah-

hoz óhatatlanul is el kell mélyedni a történelmi előzményekben. Bár igencsak eltérő példákról van szó, azonban egy biztos: a politikai eliteknek mindig figyelembe kell venniük az országuk politikai fejlődését. Minden politikai rendszer – legyen az demokratikus vagy diktatórikus – abban érdekelt, hogy biztosítsa a fennmaradását. A stabilitás érdekében az állampolgárokat folyamatosan arra kell nevelni, hogy a rendszer fennmaradását biztosító magatartásformákat elsajátítsák. Amennyiben egy éles fordulat, egy rendszerváltás következik be, akkor az új rezsimnek elengedhetetlen, hogy a megörökölt társadalmat megtanítsa azt az új rendszerben való működésre.

Claudia, C. Gatzka (2022): Political education and electoral politics: Communist and Catholics as teachers of democracy in early post-war Italy. *European Review of History*, Vol. 29, No. 6, pp. 884-906. DOI: 10.1080/13507486.2022.2132918

MIKOR ELÉGEDETT A DEMOKRÁCIA ÁLLAPOTÁVAL A VÁLASZTÓPOLGÁR?

A kutatók két feltevésre keresnek empirikus választ: az egyik, hogy mennyire azonosulnak a győztes párt választói azzal a párttal, melyre ők szavaztak és kormányra kerültek, az ellenzéki pozícióba szoruló párt támogatói pedig mennyire tekintik magukat a választás veszteseinek. A másik, hogy győztes párt szavazóiban nő-e az elégedettség a demokrácia működésével kapcsolatban, míg akik vesztek, elégedetlenebbek lesznek-e a fennálló demokratikus rendszerrel. A kutatók hipotézisük igazolására Kanadában, Németországban és Spanyolországban hét darab 2011 és 2015 között megrendezett, országos és regionális választást vettek szemügyre. A választások után felmérést készítettek, melyen arra a kérdésre kellett válaszolni a résztvevőknek, hogy: „Szerinted az a párt, amelyre szavaztál... A választási lehetőségek a következők voltak 1. Nyert a választáson. 2. Veszett a választáson. 3. Nem tudom. A demokráciával való elégedettséget pedig egy egytől négyig terjedő skálán kellett osztályozni, az „általában véve elégedett” a legmagasabb, az „egyáltalán nem elégedett” pedig a legalacsonyabb érték volt.

Az eredmény: a kormányra került párt szavazóinak 92 százaléka érzi magát a választás győztesének. Az ellenzéki pártok voksolóinak 77 százaléka abszolút vereségként értékeli az eredményt, 15 százalékuk viszont nem tekint vesztesként a saját pártjára.

Az előbbinek az a magyarázata, hogy a kormányra kerülő párt támogatása és a választáson való győzelem érzése között nagy az összefüggés. Az pedig, hogy az ellenzéki pártok támogatói között eltérés van az eredmény értékelésében arra vezethető vissza, hogy néhány ellenzéki pártot támogató győztesnek látja pártját, mert az képes volt javítani szavazati arányán, illetve a mandátumainak száma is növekedett az előző választáshoz képest. **A demokráciával való elégedettségi szint érdekes eredményeket mutat: a vesztes pártra szavazók elégedettségi szintje a vereség ellenére nem csökkent a demokrácia állapotát illetően, sőt még minimálisan növekedni is tudott. A győztes pártra szavazóknál pedig jelentős növekedés volt megfigyelhető a fennálló demokratikus rendszer megítélésben.**

A szerzők regressziós modellek segítségével előzetesen megfogalmazott hipotéziseik közül az egyiket sikeresen meg tudták erősíteni: azon választók túlnyomó többsége, akiknek pártja győzni tudott a választáson és kormányzati pozícióba került, valóban győztesnek látja

pártját és elégedettebb is lesz a demokrácia állapotával. Azonban a választáson aratott győzelem önmagában nem okoz elégedettséget. Ehhez arra van szükség, hogy a győztes párt kormányzati pozícióba tudjon kerülni, vagyis egyedül vagy koalíciós partnerrel kormányt tudjon alakítani.

GONDOLATOK A TANULMÁNYRÓL

De mi történik akkor ha egy párt megnyeri a választásokat, kormányt alakít, ennek ellenére nem érzi, hogy ő irányítaná az országot? A magyar politikatörténetből találhatunk rá példát: 1998-as győzelem után megalakulhatott az első Orbán-kormány, azonban a hazai jobboldal szereplői a mából visszatekintve úgy látják ezt a helyzetet, hogy „kormányon voltunk ugyan, de hatalmon nem”. Ennek okát abban látták, hogy ugyan a formális kormányzati intézményeket a Fidesz és koalíciós partnerei irányították, azonban az informális, gondolatformálás fő eszközei, többek között a média, továbbra is ellenzéki kézben maradtak. **Ebből azt a következőt vonta le a jobboldal, hogy a kormányzati pozíció megszerzésén túl, a másik oldaltól független gazdasági és média háttérrel is biztosítani kell a sikeres kormányzáshoz.**

Daoust, J.-F., Plescia, C., & Blais, A. (2023). Are People More Satisfied with Democracy When They Feel They Won the Election? No. *Political Studies Review*, 21(1), 162-171. <https://doi.org/10.1177/14789299211058390>

HÍVJUK A SZAKÉRTŐKET?

A kilencvenes évek végétől kezdve napjainkig heves viták zajlanak arról, hogy a liberális, képviselői alapuló demokrácia javításra szorul-e vagy sem. Az ezredfordulót követően a populista politikusok megerősödése és a 2008-as válság társadalmi következményei egyre nagyobb kihívást jelentettek a demokratikus politikai rendszerek számára. **Egyesek szerint az ilyen jellegű jelenségekre a legmegfelelőbb válasz az, ha pártokon és politikán kívüli szakértőket bízunk meg kormányalakítással.** Mihail Chiru és Enyedi Zsolt tanulmányukban kilenc demokratikus ország állampolgárainak a technokráciával kapcsolatos attitűdjeit hasonlították össze. A mintavétel során egyaránt bekerültek fiatal és konszolidált demokráciák, valamint elnöki, félelnöki és parlamentáris rendszerek (továbbá Svájc unikális rendszere). A szerzők fontosnak tartották, hogy a kiválasztott országok a szakértői kormányzásról, korrupcióról és magáról a demokráciáról is eltérő történelmi tapasztalattal rendelkezzenek. **Mindez azért érdekes, mert egy ilyen egyszerű attitűdből is le lehet vezetni a politikai fejlődés jelentőségét.** Az 1990 és 2016 között a demokráciaindexeken alacsony pontszámokat kapó, rendszerint autokratikus múlttal rendelkező, fiatal demokráciák választói valamelyest pozití-

vabban vélekedtek a technokrata kabinetekről, mint a mintademokráciák választói.

Az eredmények alapján kijelenthető, hogy míg a fejlett, konszolidált demokráciákban a liberális és demokratikus pillérek feszült viszonyának a következménye szakértői kormányok iránti keresletnövekedés, addig a fiatal demokráciák esetében az új politikai elit kormányzásával és a korrupcióval való elégedetlenség a fő magyarázó erő.

Az eddigi teóriákkal szemben a szerzők azt találták, hogy a magasán képzett, civil szervezeti tagsággal rendelkező, privilegizált társadalmi réteg az, amelyik a szakértői kormányzást pozitívan ítéli meg, míg az alacsonyabb státuszúak elutasítják azt. Ez a törésvonal azonban más tartalommal bír a különböző fejlettségű demokráciákban. A nyugat-európai demokráciákban az éltek azt várják a technokrata kabinetektől, hogy azok a populista tendenciákkal szemben majd megvédik a demokrácia liberális pillérét. Ezzel szemben a fiatal demokráciákban úgy tűnik, hogy a szakértői kormányok támogatottsága a nyugati modell átültetésének a megítélésével függhet össze. A tanult, magas státuszú éltek a technokratákban

a nyugatias reformok garanciáját, illetve a rossz kormányzás és a korrupció végét láthatják, ezzel szemben az alsóbb rétegek a megélhetésüket féltethetik a megszorító intézkedéseket magukba foglaló reformoktól.

GONDOLATOK A TANULMÁNYRÓL

A tanulmány az értékes adatok mellett egy igen érdekes szempontot hívja fel a figyelmet. **Bár nem merülnek el mélyebben a tanulmányozásában, Mihail Chiru és Enyedi Zsolt fontosnak tartják a történelmi múlt szerepét, ezáltal kimondatlanul, de magát a politikai fejlődést is.** Sokan úgy ítélik meg, hogy a pártpolitika logikáját kiküszöbölő szakértői kormányzás nem csak a képviselői demokráciának nem tesz jót, hanem egyenesen egy antidemokratikus tendenciára utal. Azonban ezt némiképpen árnyalni kell, hiszen a különböző országokban más tartalommal bír a szakértői kormányzás támogatottsága, miután a választók másfajta szerepet várnak el tőle. Ez a differenciálódás a konszolidált és fiatal demokráciák közötti politikai fejlődésbeli különbségekkel magyarázható. Nyugat-Európában a liberalizmus és a demokrácia közötti egyensúly megbomlásának egyik következménye a technokrácia iránti igény. **Ahogy azt a szerzők is leírják, jelenleg a műveltebb és**

vagyonosabb állampolgárok azok, akik a pártkormányokon kívül eső alternatívákban gondolkodnak, mivel a populista korszak következtében a kevésbé tehetős és az aluliskolázott választók előszeretettel támogatnak olyan demagóg politikusokat, akik aláássák a liberális demokrácia konvencióit, de „legalább reagálnak a választók problémáira”. Előbbiek a nyugat-európai demokráciákban a párton kívüli szereplőktől várják a liberalizmus és a demokratikusság közötti egyensúly fenntartását. Ezzel szemben a fiatal demokráciák esetében hasonló társadalmi megosztottság mellett materiálisabb célja van a technokratapártiságnak: a hatékony kormányzás és korrupciómentesség elérésével közelebb kerülni a nyugati mintákhoz.

A SZAKÉRTŐI DEMOKRÁCIA TÁMOGATOTTSÁGA: ESETTANULMÁNY FINNORSZÁGBÓL

Rapeli, L. (2016). Public Support for Expert Decision-Making: Evidence from Finland. *Politics*, 36(2), 142-152. <https://doi.org/10.1111/1467-9256.12092>

A demokráciák szerkezeti átalakulásáról egyre több szakirodalom jelenik meg, de kevesen vizsgálják a választóknak a demokráciák egyes típusaihoz fűződő viszonyát úgy, mint ahogy azt Lauri Rapeli teszi. Az általa készített tanulmány arra keresi a választ, hogy a választók hogyan viszonyulnak a demokrácia szakértői és részvételi típusához. Szakértői demokrácia alatt a szerző elsősorban a "stealth demokrácia" koncepcióját érti.

Eszerint az elégedetlen polgárok hatékonyabb politikai döntéshozatalt szeretnének, amely nagyobb mértékben veszi figyelembe a szakértői véleményeket a pártérdekek rovására.

A stealth demokrácia a kormányzati hatékonyság mellett azzal is jellemezhető, hogy az átlagpolgárok minimális politikai részvételével jár, akik önként maradnak a háttérben, míg a szakértők végzik a kormányzást. Azaz nem politikai szakértelem és a megnövekedett hatékonyság kerül előtérbe a megválasztott politikusok és a képviseleti demokrácia intézményei rovására. Ezzel szemben a részvételi demokrácia hívei úgy látják, hogy az állampolgárok bevonásának növelése a közvetlen demokrácia révén egy módszer a lemorzsolódott állampolgároknak a politikai folyamatokba való visszacsábításához. Ennek szemléltetésére Finnországban végzett közvéleménykutatást alkalmazta. Két előfeltevésből indult ki: 1.) a nagyobb politikai kompetenciával rendelkező szavazók kevésbé támogatják a szakértői demokráciát – ezt nevezi kompetenciahipotézisnek 2.) azok, akik a politikai rendszer egészében csalódtak, inkább a szakértői demokráciát részesítenék előnyben -, amit a szerző röviden kiábránduláshipotézisnek ír le. A szerző, tehát arra kíváncsi, hogy kik azok, akik a részvételi vagy a szakértői demokráciát támogatják. Eszerint Finnországban a megkérdezett szavazókorúak túlnyomó többsége – 85%-a - a részvételi demokrácia pártján áll.

A szakértői demokrácia támogatói között leginkább azok vannak, akik kiábrándultak a politikai intézményekből, és megelégtettek az ahhoz tartozó cinizmust és annak érzését, hogy nem rendelkeznek kellő erővel, hogy hallattassák hangjukat. Ehhez jön hozzá a pártalapú politizálás gyengülése, és a párthoz való kötődés elhalványulása. A kompetenciahipotézist, azonban nem sikerült megfelelő módon alátámasztani, ami azt jelenti, hogy nem igaz az, hogy minél nagyobb politikai tudással rendelkezik valaki, annál inkább támogatja a részvételi demokráciát.

A fiatalok inkább a szakértői demokrácia mellett érveltek, míg az idősebb korosztály egyértelműen a részvételi mellett tette le a voksát. ***A tanulmány azzal a konklúzióval zár, hogy számos közkeletű vélekedéssel ellentétben a demokrácia Nyugaton él és virul. Mi több, soha nem látott támogatottságot élvez.***

GONDOLATOK A TANULMÁNYRÓL

A szakértői demokrácia koncepciója kétséget vet fel azokban, akik a politikát inkább művészetnek, mintsem egy üzletnek tartják. Bár kétségtelenül el kell ismerni, hogy joggal merül fel a szakértői biztonságérzet gondolata azokban, akik csalódtak a fennálló politikai rendszerben. Nem kevésbé igaz mindez Magyarországra is. A magyar főlekeknek a szakértői kormány fogalma ismerősen csenghet a Bajnai-kormány hallatán. Bár a szerző fogalmi meghatározásában ezalatt azt érti, hogy meg nem választott szakértők dönthessenek az ország ügyeiről, hasonló kutatásokat mégis érdemes lenne idehaza is lefolytatni. Elképzelhető, hogy az egyik vagy másik politikai oldalból kiábrándulók inkább helyeznék az ország sorsát meg nem választott, de függetlennek titulált, hozzáértők kezébe, mintsem valamely meglévő politikai tábor gyakorolja a hatalmat. A választók, azonban csak a részvételen keresztül alkothatnak egy politikai közösséget. Kétségtelen, hogy a demokráciának mindig megvolt az a veszélye, hogy amíg egyes egyének lehetnek bölcsek, a tömeg már nem az. Mindazonáltal, még mindig jobban megéri a tömegek döntésére támaszkodni, mint meg nem választott aktorok kezébe adni a hatalmat – nem is szólva arról, hogy mivel ő maguk is emberek, nem biztos, hogy képesek semlegesek maradni, és rejtett módon nem a saját világnézetüket érvényesítik. **A kiábrándulásra adandó válasz, tehát nem a szakértői demokrácia, hanem a demokráciára nevelés és az ország politikatörténetének szélesebb körben való ismertetése.**

Joanna Szostek & Dariya Orlova (2022)
Understandings of democracy and "good citizenship" in Ukraine: utopia for the people, participation in politics not required, *Post-Soviet Affairs*, 38:6, 479-496, DOI: 10.1080/1060586X.2022.2084280

MIT GONDOLNAK A DEMOKRÁCIÁRÓL AZ UKRÁNOK?

nősen a szólásszabadságot tartották fontosnak a megkérdezettek, de sokan gondoltak a jövedelem által biztosított szabadságra, az egyéni szabadságjogokra, vagy ami az ukrán kontextusban különösen meghatározó erővel bír, az anyanyelv használatához való jogra. Az ukránok a nyugati demokráciákra tekintenek példaként, mivel szerintük ezek képesek a legnagyobb anyagi jólétet és társadalmi biztonságot garantálni. Ez a helyzet pedig kísértetiesen hasonlít a rendszerváltás kori Magyarországon kialakult demokráciafelfogásra.

Érdekes, hogy a megkérdezetteknek nehezebbre esett megkülönböztetni a demokráciát-, az illiberális és más autoriter politikai rendszerektől.

Sokan a demokráciát egy nép által vezetett rendszerként írták le, ahol az államigazgatás követi a „nép szavát”. A kutatók kiemelik, hogy a demokrácia már elég népszerű és elterjedt fogalom Ukrajnában, így az edukációnak a feladata, hogy az állampolgárokkal megismertesse a demokratikus rendszereklényegét és működését. **Erre azért lenne szükség, mert sokak fejében egy utópisztikus, hamis kép él a demokráciáról.**

Joanna Szostek és Dariya Orlova 2021-ben készített tanulmányukban kilenc online fókuszcsoportos kutatás eredményeiről számolnak meg, melyben a résztvevőknek a demokráciát érintő kérdésekről kellett kifejtetniük a véleményüket. A kutatás alanyait Ukrajna különböző, periférián fekvő régióiból választották ki, ez pedig lehetővé teszi, hogy kutatók sokrétűbb képet kapjanak arról, miként térnek el a demokráciáról való felfogások az országban.

A felmérés azt mutatja, hogy a demokráciával leggyakrabban társított érték a szabadság. Külö-

GONDOLATOK A TANULMÁNYRÓL

Ahhoz, hogy az ukrán lakosság köreiben kialakuljon egy egészséges és valóságos kép a demokráciáról annak minden előnyével és hátrányával, olyan puha intézmények bevezetése lenne szükséges mint az állampolgári nevelés, melyet civil és nemzetközi, szervezetek, valamint a köz- és felsőoktatásban dolgozók vállalhatnak magukra, mint ahogyan az a posztszovjet térségen belül Észtországban történt 1990 után. Fontos lenne arra is ügyelni, hogy a demokráciáról alkotott felfogások ne

térjenek el nagymértékben egymástól, mert ha két vagy több demokráciakép él egymás mellett a társadalomban, az könnyen vezethet ahhoz, ami Magyarországon történt.

Az egyik politikai oldal nem érzi magát kényelmesen a liberális demokráciában, mert úgy gondolja, hogy nem tud benne érvényesülni, ezért szeretne eltérni tőle, és a saját demokráciaképe szerint cselekedni, amit a másik oldal tart elfogadhatatlannak.

Ennek a terméketlen vitának az eredménye pedig a társadalom nagyfokú polarizálódása és a hideg polgárháborús szembenállás.

A KÍNAI „DEMOKRÁCIA” GYAKORLATA

Az elemzés három demokráciafelfogást vizsgál a kínai közvélemény körében, kihívás elé állítva ezzel a hagyományos, 'homogén' demokráciakoncepciót. **Abraham Lincoln híres beszédét tekinteni alapnak, ami a demokrácia három karakterjegyét különböztette meg: a nép kormányja, a nép általi és a népért való kormányzás.** Az első értelmezés arra világít rá, hogy a népnek hatalma van a kormány felett, azaz a kormány a nép "tulajdona". A 'nép általi kormány' a választásokra és a politikai részvételre utal, azaz a kormány megszervezésének metódusára utal. A 'népért való' kormányzás értelmében a kormány az emberek szükségleteit hivatott kielégíteni és azok jólétét kell szolgálnia. Amíg a nyugati demokráciákban a kormányzás imént említett típusai valóban fellelhetők lehetnek, addig Kínában a Kommunista Párt, bár felhasználja e három ismérvet a retorikájában, a szerzők azt az álláspontot képviselik, hogy a valóságban kiüresítik azokat. A nép számára azt az érzést akarják kelteni, hogy demokráciában élnek, de valójában mindez nem több pusztán kommunikációs fogásnál. Éppen ezért a közvéleménykutatás során, a szerzők nem használták a 'demokrácia' szót.

A tanulmány arra az eredményre jut, hogy míg a 'nép kormányja' narratívát támogatók főként magasabb képzettségű, városi lakosokból, és nagyban fiatalokból állnak. Ezzel szemben vidéken inkább a 'nép általi' kormány koncepciója élvez támogatást. A 'népért való kormányzás' esetében a tanulmány arra a következtetésre jutott, hogy ez a megközelítés elsősorban az alacsonyabb képzettségű válaszadóknál népszerű.

A 'nép kormányja' megközelítését támogatókat leginkább a politikai rendszerhez való kritikus hozzáállás és a fennálló hatalommal szembeni elégedetlenség jellemzi. Az eredmények arra engednek következtetni, hogy a 'nép általi' kormányzást támogatók azok, akik leginkább elkötelezettek a demokratikus értékek iránt. Azonban fontos

megjegyezni, hogy a 'nép kormányja' táborát erősítők viszonyulnak leginkább kritikusán a 'demokrácia' kínai változatához. Amíg a 'nép kormányja' és a 'nép általi' kormányzást támogatók egyértelműen elutasítanak olyan autoriter hatalomgyakorlási formákat, mint az 'erős ember uralma', 'militáns uralom', 'meritokrácia', addig a 'népért való' kormányzásban hívők körében az ezek iránti támogatottság mutatkozik meg. **Bár a kutatásban részt vevő kínaiak többsége a 'nép általi' kormányzás pártján állt, a szerzők szerint nincs ok az optimizmusra, mivel, ahogy az már korábban is említésre került, a Kínai Kommunista Párt megpróbálja ennek illúzióját kelteni, azzal, hogy retorikájában azt hirdeti, hogy demokrácia van, a polgárok pedig a demokráciát a választásokkal azonosítják. Mindeközben a kormány valójában autoriter módon gyakorolja a hatalmat.** Ennek a trükknek a demokráciát támogatók közül is sokan áldozatul esnek.

GONDOLATOK A TANULMÁNYRÓL

Hasonló vizsgálatok elvégzése érdekes tanulságként szolgálhat a Közép-Kelet európai régiókban is, ahol gyakran éri kritika a nyugati típusú demokráciát, de közel sem beszélhetünk a Kínai Kommunista Párt demokráciának álcázott diktatúrájáról. Elképzelhetők bizonyos hasonlóságok a kínai társadalmi csoportokhoz képest. Ha megnézzük a magyar kormány a 'népért való kormányzást' testesíti meg, aminek paternalista hagyománya mindig erős volt Magyarországon is. Többek között az erős állami szerepvállalás rejt magában a Fidesz sikerességét is, amíg a nép általi kormányzás leginkább a politikai részvételt erősíteni kívánó ellenzéki térfélre igaz.

Yida Zhai (2023) Embracing the concept of democracy in China: citizens' democratic perceptions and support, Contemporary Politics, 29:2, 228-248, DOI: 10.1080/13569775.2022.2118436

KÍNA ESETE: TÁRSADALMI KOHÉZIÓ DEMOKRÁCIA NÉLKÜL

Az alábbi tanulmány két kínai szerző közreműködésével készült, akik rámutatnak arra, hogy a sokszor a demokrácia alapjánának tekintett társadalmi kohézió nem csak a demokráciákban játszik fontos szerepet. Úgy véljük, hogy a szöveg bemutatása több mint érdemes, ugyanis a mai polarizált Magyarország tekintetében is olyan fontos kérdéseket jár körül mint a társadalmi kohézió, valamint a helyi tömörülések fontossága.

A társadalmi kohézió akkor valósul meg, ha egy adott politikai közösségben az állampolgárok nem csupán kötődnek a közösségükhöz, de igyekeznek annak javát is szolgálni.

A szerzők szerint az olyan nagyobb kiterjedésű országokban mint amilyen Kína is, kiemelt jelentősége lehetne a politikai részvételnek a társadalmi kohézió erősítésében. A politikai részvétel kiterjesztése azonban Kína esetében vissza is üthet, hiszen a status quo felbomlásán túl, az egyes régiók önrendelkezési törekvései megerősödnek, és az állam széttöredezését eredményezhetné. De akkor melyek azok a tényezők, melyek a társadalmi kohéziót biztosítják Kína esetében? Ezt a kérdést válaszolja meg a tanulmány.

Első ízben Kína meritokratikus berendezkedését mutatják be, miszerint a politikusok és a közigazgatásban dolgozók nem a rangjuk, vagy vagyonuk alapján kerülnek döntéshozói pozícióba, hanem a tudásuk és tapasztalataik alapján.

Éppen ezzel indokolják, hogy az állampolgárok érdekeit be tudják csatornázni a döntéshozók, sőt rámutatnak arra is, hogy akik a pályát kezdik, még kiküldetést is teljesítenek kisebb településeken, hogy megismerjék a helyi kihívásokat, igényeket. Kritikával is illetik a nyugati berendezkedést, ahol szerintük a vagyon és befolyás erősebben hatással van a politikai vezetők és bürokraták kiválasztására, s ezért kevésbé érvényesül az állampolgárok akarata a vezetőkön keresztül.

Másodsorban a számunkra különösen érdekes részben az – akár kormány által – létrehozott helyi szervezetek fontosságát hangsúlyozzák a szerzők.

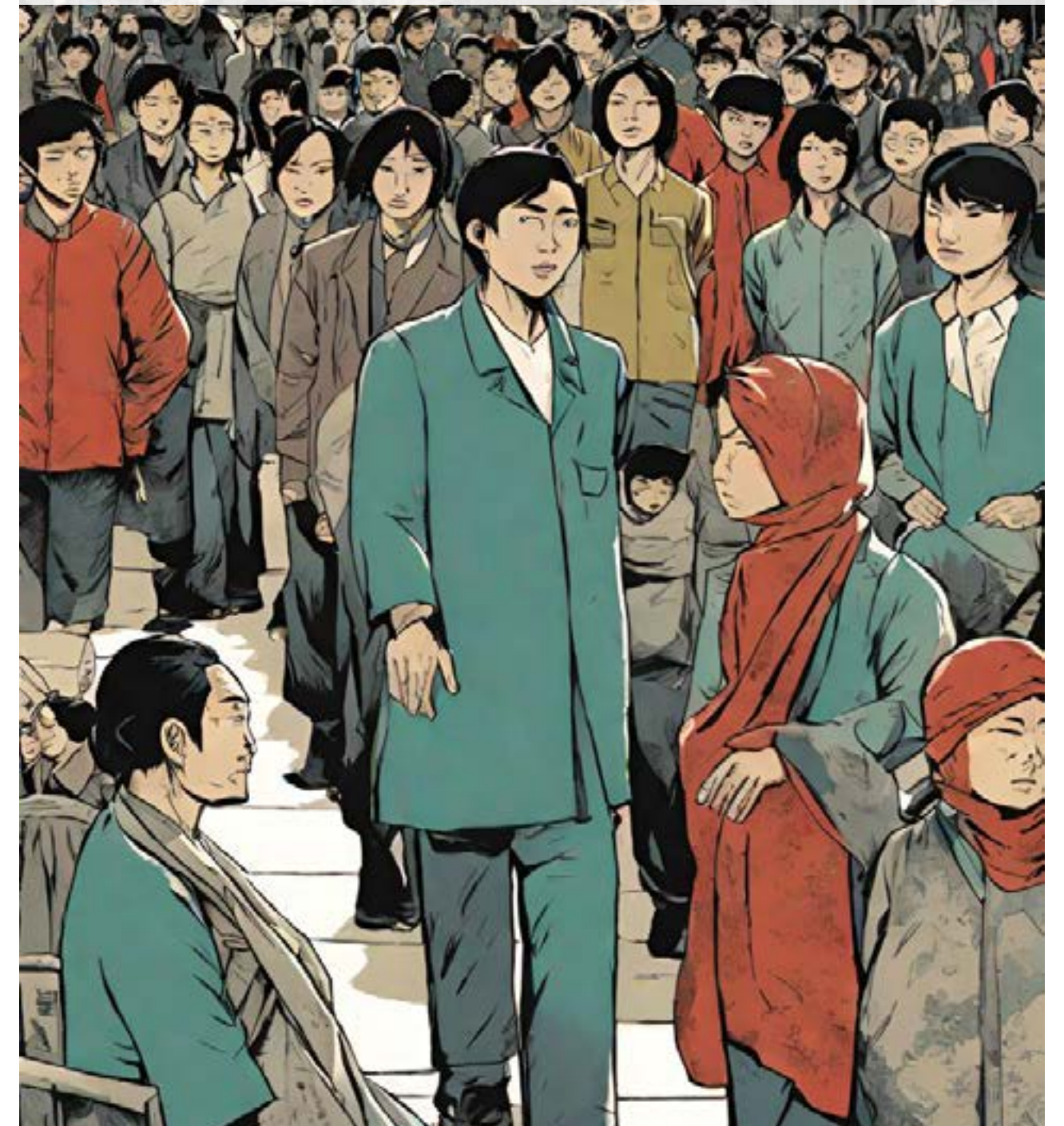
Ezen szervezetek lényege, hogy a polgárokat bevonja a közösség mindennapi problémáinak megoldásába, ezáltal az idegenek közössége ismerősök közösségévé alakul át. Ilyen példának a sanghaji szemétszűrésben dolgozó csoportot hozza a tanulmány, mely nem alulról, hanem felülről a kormány által szerveződött meg, és erősíti a helyiek összetartozását.

Pei, W., & Bell, D. A. (2020). Social cohesion without electoral democracy: The case of China. *Philosophy & Social Criticism*, 46(5), 553-562. <https://doi.org/10.1177/0191453720903469>

GONDOLATOK A TANULMÁNYRÓL

A tanulmány a politikai részvételt a társadalmi kohézió egyik erősítő faktoraként is határozza meg, ezen állítás viszont erősen vitatható. A politikai részvétel által erősödhet a polarizáció és a pártosodás, ami éppen negatívan hat a kohézióra. De pont emiatt van erős mondanivalója a szövegnek a helyi szervezetek fontosságát illetően. Hiszen egy demokráciában a helyi szervezeteknek szintén nagy szerepe van a kohézió kialakításában – még akkor is, ha azok a kormány által

lettek létrehozva. A helyi problémák, melyek az embereket pártpreferenciától függetlenül érintik, és az arra való közös megoldáskezes egyértelműen pozitívan hatna a polarizált társadalmakra – így Magyarországra is – és a lehető legtöbb eszközzel segíteni kellene az efféle szervezetek kialakulását is. Érdekes módon tehát lenne mit tanulnia a Nyugatnak Kínától, legalább is ate tekintetben, hogy a jelenlegi egyik legnagyobb veszélyt a demokráciára – a polarizációt – miként tudná ellensúlyozni.

AZ ÁTLAGEMBER KISZORULÁSA A POLITIKÁBÓL

Brink Lindsey cikkében arra a kérdésre keresi a választ, hogy az átlagemberek miként szorultak a politikai élet peremére az Egyesült Államokban. Lindsey szerint a jelenkorban a tömeges jólét növekedésének hatására a felsőoktatásban résztvevők bázisa kiszélesedett, az állam gazdasági befolyása nagyobb és szerteágazóbb lett, a tömegmédiák és a tömegkommunikáció folyamatos forradalmon esik át. Ez a folyamat az 1960-as években kezdődött és a jelenkorig tart.

Ebben a megváltozott világban az átlagember elvesztette érvényesülési képességét, a politikai kizárolagosság az elit kezébe került.

Ennek a folyamatnak a kezdetét Lindsey a második világháború végéhez köti. Ronald Inglehart értékértékváltás-elméletet használja fel, amikor azt mondja, hogy a tömeges kultúra robbanásszerű fejlődésnek indult, a társadalom értékrendjében pedig változás következett be: az új generációknak már nem csupán a „túlélés”, vagyis a materiális értékek voltak fontosak, hanem az önmegvalósítást célul kitűző, posztmaterialista értékek is. Ez az értékértékváltás az 1960-as években terjedt át a politikára, és ez okozta politikai megosztottságot.

Az értékértékváltás egyik legfontosabb politikai következménye volt, hogy a liberális elit elvesztette

a munkások támogatását, mivel az szerintük a sokkal rosszabb helyzetben lévő, az amerikai kulturális mainstreamből kizárt kisebbségi csoportok ügyét karolta fel, a munkásosztályban pedig a liberális progresszív politika legnagyobb akadályát látták. Ez azt eredményezte, hogy a Demokrata párt elvesztette a hagyományos társadalmi bázisát, akik ráadásul már kezdtek ellenséggé tekinteni rájuk. Ez volt az az „elárult” szavazói réteg, akiket Donald Trump képes volt megszólítani a 2016-os kampány során és sikeresen állította őket maga mellé.

Az átlagember érdekeinek háttérbe szorulásában még egy tényező játszott fontos szerepet: a politika professzionalizálódása.

Erre azért volt szükség, mert a kormányzás egyre bonyolultabb feladattá vált, hatáskörei és kompetenciái kiszélesedtek, amihez egyre nagyobb számú technikai szakértelemmel felruházott közép- és felsővezetőre volt szükség. A technokraták saját nyelvrendszert építettek ki, mely az átlagember számára nehezen megérthető és dekódolható, sokszor túl terjengős szövegeket hozva létre. Ennek legékebb bizonyítékát Lindsey a törvényalkotásban látja: míg egy 1937-ben

elfogadott, 37 oldalas törvénnyel képesek voltak a döntéshozók átalakítani az amerikai pénzügyi ágazatot, ehhez 2010-ben 848 oldalnyi törvény-szöveg és ezer oldalnyi végrehajtási rendelet szükségeltetett.

GONDOLATOK A TANULMÁNYRÓL

Amennyiben a választópolgárok egy része a professzionalizálódott politikusok „túlburjánzásában” saját érdekeinek meggátolóját látja, ez könnyen vezethet a rendszerrel való szembe forduláshoz. Bár Lindsey Donald Trumpot a demokrácia ellen fellépő személyként festi le, valójában arról van szó, hogy a trumpi „csapoljuk le a washingtoni mocsarat” retorikával sikeresen nyerte meg az „establishment”-től kiábrándult szavazói rétegeket. **Ezzel sikeresen elégítette ki ennek a választói rétegnek a frusztrációit, két okból is: egyrészt azzal, hogy Trumpra szavaztak, megvonták a régi elitől a bizalmat, másrészt azt remélhették tőle, hogy Trump majd visszanyeri a bürokrácia hosszú csápjait, melyben frusztráltságuk másik forrását látták.** Adódik a kérdés: vajon elképzelhető-e jó és hatékony kormányzás bürokrácia nélkül? Véleményünk szerint szakképzett és felelősségteljes bürokráciára minden kormányzatnak szüksége van. Ha vala-

mely politikai erő bürokrácia nélkül vagy új, ámde még tapasztalatlan és nem eléggé kompetens bürokratákkal vágni neki a kormányzásnak, azt kockáztatná meg, hogy a felülről lefelé irányuló politikai döntések végrehajtása és kivitelezése nem lenne elég hatékony, ami végső soron a regnáló kormány bukását is okozhatja.

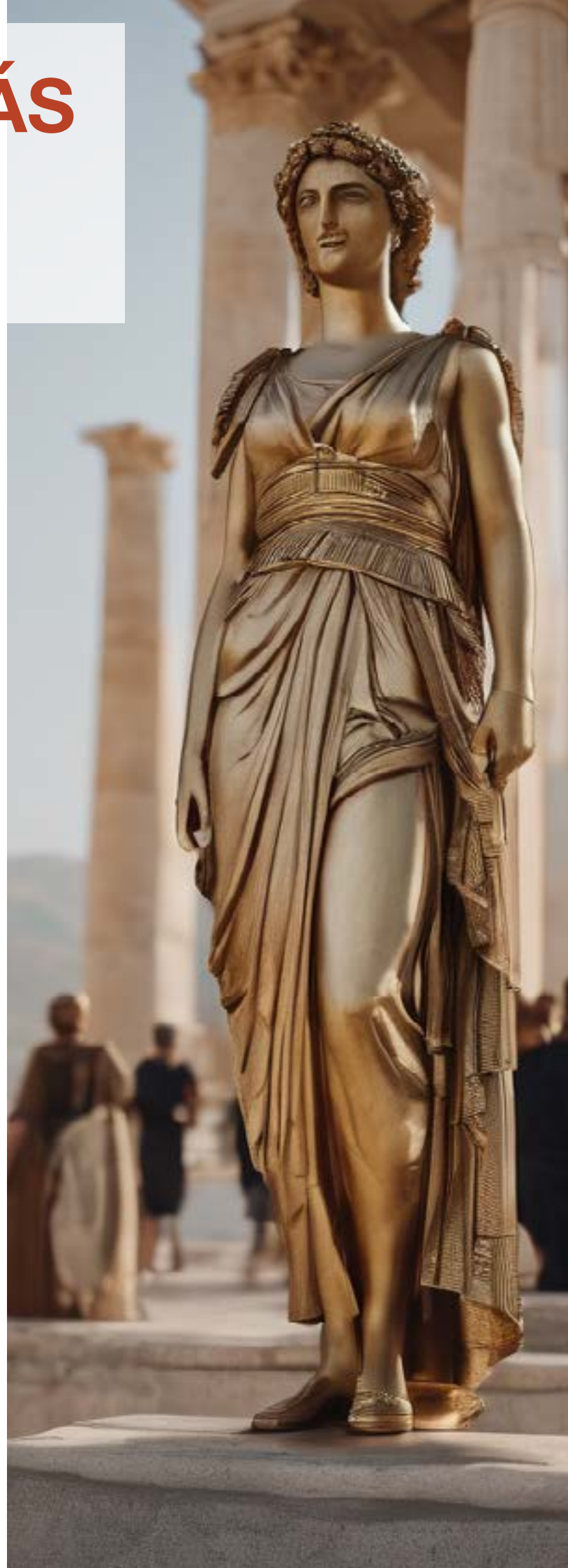

NAPIREND-ALAKÍTÁS AZ ANTIK GÖRÖG DEMOKRÁCIÁBAN

Landauer, M. (2023). *Demos (a)kurios? Agenda power and democratic control in ancient Greece. European Journal of Political Theory, 22(3), 375-398. <https://doi.org/10.1177/14748851211015331>*

Az alábbi cikk az antik görög demokráciában egyrésről a megbeszélendő ügyek mibenlétének és sorrendjének (napirend) fontosságát, másrésről az átlag polgárok által való alakítását hivatott bemutatni. A cikk elején az olvasónak szegezi a kérdést a szerző, miszerint demokráciának nevezhetünk-e egy olyan rendszert, ahol emberek ezrei gyűlnek össze, és közülük többen kérdéseket intéznek az összegyűltekhöz, akik erről kézfeltartással, vagy hangjukkal szavaznak. A kérdés azonban nem megválaszolható, mert nem tudjuk, kik azok, akik felszólalhatnak és szavazásra bocsáthatnak különböző kérdéseket, valamint, hogy miként van erre lehetőségük. Athénban alkalmazták az ún. isegoria-t ami azt jelentette, hogy minden athéni polgárnak egyenlő joga van a gyűlésen felszólalni, s így a napirendet befolyásolni. Ezzel szemben Spártában ugyan minden polgár szavazhatott olyan fontos döntésekben, mint a háború vállalásának kérdése, de nem fordulhattak a gyűlés elé bármilyen kérdéssel. Az ókori gondolkodók és napjaink tudósai között is konszenzus van tehát abban, hogy Spárta emiatt sem volt demokrácia. **Hiába vehet részt minden állampolgár a döntéshozatalban, és hiába hallathatja a hangját bizonyos kérdésekben, nem tekinthető demokráciának, ha csak azon ügyekben hoznak döntést melyet egy szűkebb csoport tárt a döntéshozók elé.** Ezért, ha egy közvetlenül az állampolgárok bevonásával működő államban nincs isegoria, akkor azt oligarchiának kell tekinteni. A szerző bemutatja Arisztotelész leírását is, hogy a befolyásos oligarchák miként voltak képesek deliberatív elemek – mint az állampolgárok közéleti vitákba való becsatlakozásának – alkalmazása mellett megtartani a hatalmat, ez pedig olyan intézmények felállításával valósult meg, melyek a napirend meghatározásáért feleltek. **Egyrésről az is meghatározó volt, hogy mely kérdéseket tárgyalja meg a gyűlés, de olykor az ügyek sorrendjére való ráhatás is elérhette a befolyásos rétegek által preferált eredményt.** Ugyan valamivel korlátozottabb lett a befolyásosok hatalma a démosz által, de egyes esetekben a vétó is bevezetésre került, ahol a többségnek jogában állt megakadályozni bizonyos döntések végrehajtását.

Vannak viszont olyan kutatók is, akik szerint az isegoria nem garantálja a demokráciát, mert gyakran vettek részt hivatásos szónokok is a gyűléseken, akik egyértelműen domináltak a napirend alakítását, valamint a végső döntésekre is kiemelt hatást tudtak gyakorolni.

GONDOLATOK A TANULMÁNYRÓL

A cikk – igazán érdekes motivációval – a napjainkban is zajló demokráciával kapcsolatos vitát repíti vissza az időben egészen az ókorig. **Érdekes azonban elmerengeni azon, hogy az ókori demokráciákkal szemben támasztott elvárás – miszerint mindenkinek lehetősége van alakítani a napirendet – elvárható lehetne-e a mai demokráciákkal szemben.** Nyilvánvaló, hogy a közvetlen és reprezentatív demokráciákat nehéz összehasonlítani, de gyakran merülhet fel a probléma, hogy a választók napi problémái nem jutnak el a döntéshozókig. Talán a helyzet hasonló napjainkban, mint az ókorban, miután ma a média veszi át a hivatásos szónokok szerepét és karol fel egy-egy ügyet. A választók lehetőségei tehát korlátozottak, sőt a reprezentatív demokráciában a pártok azok melyek harcolnak napirend irányításáért. A kérdés viszont az, hogy a reprezentatív demokráciát indokolt lenne-e oligarchiának hívni, ha annak napirendjét csak az elit határozhatja meg?

AZ ÁLLAMPOLGÁRI ATTITÚD SZEREPE A DEMOKRATIKUS INSTABILITÁSBAN

Goodman, S. (2022). Citizenship and Democratic Instability. In *Citizenship in Hard Times: How Ordinary People Respond to Democratic Threat* (pp. 29-56). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/9781009058292.002

MÉLYFÚRÁS

A többi anyagtól eltérően, jelen összefoglaló nem egy folyóirat cikket, hanem egy könyv fejezetet dolgoz fel, mely azt járja körül, hogy az állampolgári attitűd (citizenship) miként járul hozzá a demokrácia hanyatlásához.

Az állampolgársági normák, vagy állampolgársági attitűd arra utalnak, hogy a polgároknak miként kell viselkedniük, mit kell hinniük és hova kell tartozniuk. Ilyen például a választásokon való részvétel - melyhez gyakran hozzá is teszi a közbeszéd, hogy állampolgári kötelesség. E tényezőknek különösen fontos szerepe van a demokratikus stabilitásban, hiszen feloldják a társadalmakban lévő mélyebb különbségeket, és meghatározzák a közös demokratikus célok alapjait, s ezáltal legitimitást is kölcsönöznek a kormányzásához.

„Az, hogy az állampolgárság belsőleg koherensnek tűnik, nem kis teljesítmény; sok állam számára évszázadokig tart, hogy elérje a „mi” csoport kellően közös megértését.”

A fejezet viszont arra hívja fel a figyelmet, hogy az állampolgári attitűd és a pártosodás együttes létezése, éppen a demokrácia visszacsúszását eredményezi. **A pártosság, olyan társadalmi identitás, és olyan éntudat, amely a csoporttagságból és az idővel megmaradó kötődésből származik.** A pártosság irányítja, hogy mely társadalmi csoportok szövetségesek, mely csoportokat kell elkerülnünk, milyen vezetőkre kell hallgatnunk, és egyre inkább arra kell szavaznunk, és egyre inkább arra is, hogy kik vagyunk. Magyarország esetében e jelenség könnyen illusztrálható az ellenzéki és kormánypárti szavazók magatartásával. A válság általában véve felerősíti az állampolgári attitűdöt és aktivizálja a választópolgárokat. Azonban megkülönböztet a szerző külső és belső válságot, az előbbi gyengíti a pártosodást, míg az utóbbi az állampolgári attitűdön túl a pártosságot is felerősíti. Külső válságként a terrorizmust mint egy közös külső ellenséget, míg belsőként a COVID-19 pandémiát hozza fel a szerző példának. A különbségek a politikai vagy pártos oldalak között rendszerint jelentősek, de „nyugalmi időkben” ártalmatlanok, azonban a belső válság felszínre hozza őket, és motiválja a polgárokat, hogy állást foglaljanak még hozzá pártpreferencia szerint. Ez azért következik be, mert a választók egy új, ismeretlen problémával kerülnek szembe, s ilyenkor még inkább hajlamosak a politikai vezetőikre támaszkodni, azok pedig kihasználják ezt. A hatalmon levők érdekeltek a status quo fenntartásában és a válságot a hatalom megszilárdítására használhatják, ellenben kihívók, a hatalom megdöntésére használják a válságot. **Így az állam-**

polgári kötelességeiknek eleget tevő polgárok, akik egyre több szerepet vállalnak és aktívabbak a politikában, tovább erősítik a polarizációt, és gyengítik a demokráciát.

A szerző rámutat arra is, hogy a konszenzusos demokráciák nagyobb ellenállást mutatnak a bemutatott folyamatokkal szemben, míg a többségi rendszerek kiszolgáltatottak. Ez pedig abból fakad, hogy a konszenzusos rendszerekben rá vannak kényszerítve a pártok az együttműködésre, míg a többségi rendszerekben csak a győztesek akarata érvényesül és nincs szükségük a gyengébb pártokra, akiket így kirekeszthetnek, s emiatt tőlük is hasonló viselkedés lesz a várható fordított helyzetben. Nem beszélve arról, hogy sokkal motiváltabbak lesznek a hatalom megdöntésében, és a belső válságot is erre próbálják kihasználni.

GONDOLATOK A TANULMÁNYRÓL

A Méltányosság üdvözlöli a szerző azon állítását, mely arra utal, hogy az állampolgárságot évszázadok alatt lehet kialakítani egy országban. **Számos írásban utaltunk már arra, hogy a nyugati államok évszázados előnyt élveznek velünk szemben, hiszen volt idejük a normák elsajátítására, s így nem meglepő a jobb demokratikus teljesítményük sem.** Ezen felül úgy véljük, hogy a bemutatott fejezet kiváló leíratát adja annak, hogy az állampolgári attitűd miként erősíti fel a pártosodást, és ezáltal hogyan járul hozzá a demokrácia gyengüléséhez és a polarizáció és törésvonalak erősödéséhez. Ez egy olyan paradoxnak tűnő helyzet melyet egyrészt érdemes tovább gondolni, valamint Magyarország esetében is megvizsgálni - főleg azt a kérdést, hogy van-e itthon állandó belső válság, és ha igen az miből fakad?

HEINZER M. SUI + KNEIP C. GER
ET
13 0:11 11

A VITA HELYE

Többet kellene vitáznunk a demokrácia megőrzése érdekében? A Mannheimi Egyetem két politológusa szerint igen. Rüdinger Schmitt-Beck és Christian Schnaudt azt kutatta, hogy mennyire gyakoriak mostanában a politikai témájú beszélgetések idegenek, ismerősök és családtagok között. **A demokráciához hozzájárulnak az idegenek között elhangzó politikai töltetű beszélgetések, viták. Minél többször fordul elő ilyen beszélgetés, annál több esélyünk van arra, hogy megértsük a más háttérrel rendelkező polgárok gondolkodásmódját.** Az informális beszélgetések idegenek között főként tömegközlekedési eszközökön, orvosi rendelőkben és repülőkön figyelhetők meg, de egyre ritkább a politikai tartalmú diskurzus. Inkább olyan emberek folytatnak beszélgetést politikáról, akik között szorosabb kapcsolat áll fenn, például barátok, kollégák, családtagok.

Az informális beszélgetéseknek három dimenzióját különbözteti meg a szerző:

- Otthon zárt térben, felszabadultabb stílusban. Ilyenkor a felek általában hasonló véleményen vannak.
- Munkahelyen, fél-publikus, beszélgetések, amibe mások is becsatlakozhatnak.
- Publikus helyen, ismeretlenek is becsatlakozhatnak, legtöbbször a beszédpartner neve sem ismert, leginkább visszafogottabb véleménynyilvánítás jellemző ebben az esetben.

A 17-18. században az ilyen típusú beszélgetések mindennaposak voltak, főleg kávéházakban, szalonokban kerítették erre sort. A mai világban inkább a privát szféra tisztelete terjedt el, az emberek jobban szeretik egyedül vagy barátaikkal eltölteni szabadidejüket, az idegenekkel való párbeszédnek mennyisége drasztikusan lecsökkent (a szerző hivatkozik néhány korábbi kutatásra, melyek alátámasztják állításait, de nem idéz be konkrét empirikus adatokat).

A szerzőpáros 1600 német állampolgárral készített felmérése alapján kiderült, hogy az idegenek közötti párbeszéd nem olyan gyakoriak, mint a 19-20. században, és ha létre is jön, csak ritkán válik élénké, érdemivé. Viták és beszélgetések során inkább elfogadják a másik véleményét, nem alakulnak ki hosszabb viták elgondolkodtató részletekkel. Ez valószínűleg azért van így, mert társadalmi protokollba ütközik, ha nyilvánosan kifejezik nemtetszésüket a másik (ismeretlen) véleménye iránt. Az is kiderült a felmérésből, hogy a stabil anyagi helyzetben lévők kevesebb interakciót folytatnak idegenekkel, a politikai beszélgetések inkább baráti, családi körben fordulnak elő, ha egyáltalán előfordulnak. **Ezen eredmények a deliberális demokrácia válságára utalnak, ugyanis a demokratikus politikának ösztönöznie kellene az embereket az ilyen jellegű beszélgetésekre, esetleg platformot biztosítani neki.**

GONDOLATOK A TANULMÁNYRÓL

Végső soron azt a kérdést kell feltennie saját magának minden nyugati társadalom polgárának: van-e személyes felelőssége a liberális demokrácia válságában, vagy mindenért az elit felel.

Sajnos korunk emberének van válasza erre a fel sem tett kérdésre: inkább okoljuk a politikusokat a demokrácia válságáért, pedig állampolgári szinten is kevesebbet teszünk érte, mint korábban.

A politikai témájú beszélgetések száma csökken, ami azt eredményezi, hogy az emberek nem lépnek ki saját buborékaikból és nem ismerik meg mások életvitelét, döntéseik okát. Szüleinktől azt tanulunk már gyerekkorunkban, hogy ne álljunk szóba idegenekkel, és ez a beidegződés bár oldódik és változik, de mint attitűd végigkíséri a modern embert egész élete során. Ha a politikai témájú beszélgetések száma csökken, az azt eredményezi, hogy az emberek nem lépnek ki saját buborékaikból és nem ismerik meg mások életvitelét, döntéseik okát. Ez pedig bevisz a társadalom szövetébe egy olyan törzsi dinamikát, mely elindít egy olyan láncreakciót, melynek legvégén a kialakuló véleménybuborékok társadalmi szintűvé nőnek és végképp elzárják a polgárt a hatékony demokrácia működtetésének esélyétől.

La Paglia, H., Nash, M., & Grant, R. (2021). Studying gender in the neoliberal, postfeminist university: Australian university students' perspectives. Journal of Sociology, 57(2), 380–393

A NÉP HANGJA: „POLGÁRI SZAKÉRTŐK” RÉSZVÉTELE A KORMÁNYZÁSBAN

Krick, E. (2022). Citizen experts in participatory governance: Democratic and epistemic assets of service user involvement, local knowledge and citizen science. *Current Sociology*, 70(7), 994-1012. <https://doi.org/10.1177/00113921211059225>

Eva Krick, a Guttenberg Egyetem kutatója azt az alapkérdést nyitotta ki tanulmányában, hogy hogyan lehet bevonni az embereket úgy bevonni a kormányzásba illetve a helyi döntéshozatalba, hogy a tudásuk hatékonyabban hasznosuljon, mintha pusztán csak a tömegek bölcsességére alapoznánk. A szerző egy innovatív fogalommal operál (polgári szakértelem – polgári szakértők), melyet a professzionális szakértelem és közösségi tudás közé pozicionál. Fő állítása, hogy az olyan átlagemberek (laikusok) véleményének kikérdezése, akiknek valamely területen, relvans tapasztalata van, éppen olyan hasznos lehet, mint a professzionális tanácsadó megkérdezése, különösen olyan területeken, mint a városfejlesztés, az egészségügy, klímavédelem vagy a közoktatás.

A szerző szisztematikusan sorra veszi azokat a lehetőségeket, amelyek révén az állampolgárok részt vehetnek a döntésekben. **Például egyéni tapasztalatok által megszerzett tudással, amely a köz érdekeit szolgálja, vagy éppen specifikus csoportok körében (például az egészségügyben egy speciális betegségből felgyógyuló emberek véleményének összegyűjtése is hasznos információval szolgálhat az egészségügy fejlesztésében) felhalmozott tapasztalati tudás szintjén (ebben az esetben leginkább az alapítványok és a civil szervezetek szolgáltatják a hiányzó információt szakértői vélemény mellé).**

Ezek után Krick számba veszi a polgári szakértői tudás bevonásának dilemmáit és kritériumait. Például, ha a tudásbevonás szervezetek, egyesületek bevonásával történik, akkor – a szerző állítása szerint – a hatékonyság szempontjából döntő fontosságú, hogy ezek a szervezetek számonkérhetőek legyenek, és az általuk szolgáltatott tudás/ vélemény/álláspont leválasztható legyen a primer lobbierdekekről. A polgári szakértő tanácsadó jellegű pozíciót foglal el, és adott esetben sok éves tapasztalattól származó tudását osztja meg úgy – a szerző hangsúlyozza –, hogy ez eltér közösségi tudás megszokott kategóriájától (tömegek bölcsessége). Éppen ezért bizonyos feltételeknek érvényesülniük kell, ahhoz, hogy a tudásbevonás pozitív hatása a döntés-

hozatalra valóban érvényesüljön: (a) a polgári szakértőknek az adott témában szerzett speciális kompetenciák és képességek birtokosainak kell lenniük; (b) meghatározó a hozzáadott információ tárgyilagossága; (c) fontos, hogy az eltérő tapasztalatokból fakadó álláspontok megjelenjenek és szintetizálva legyenek.

A szerző lényegi állítása, hogy a polgári részvétel azért is fontos, mert demokráciaerősítő hatása van, valamint a döntés elfogadását is segíti, ha tudják, hogy állampolgári részvétellel születik meg a döntés. Relvans kockázatnak tartja azonban,

hogy a tudományos tudás leértékelődik, vagy relativizálódik, a polgári szakértelem „gyakorlatias” tapasztalati tudásanyagával mellett. A szerző szerint legalább, ilyen mérvű dilemmát jelent polgári szakértők kiválasztásának módszere, tehát annak a gyakorlati szelekciós elvének a kialakítása, hogy ki és milyen feltételek mellett szerepeltetheti a véleményét.

GONDOLATOK A TANULMÁNYRÓL

Talán a tanulmány kimondatlanul is a liberális demokrácia világába kalauzol minket. Bár a kérdéskör, amit boncolgat, valóban nagyon fontos, de nem önmagáért, hanem azért, mert a „polgári szakértői tudás” bevonásának technikai és hatékonysági problémái akadályát képezhetik annak, hogy a részvétel növelése valódi gyógyír lehessen a liberális demokrácia aktuális válságára. Nyilván fontos kérdés, hogy a gyakorlati döntéshozatalban hogyan biztosíthatjuk a helyes egyensúlyt a bevont közösségi tudás és a szakértői tudás között. Vagy az, hogy hogyan választjuk ki a döntéshozatali területeket, ahol valódi többletet hozhat a civil közösségi tudás, és az sem kevésbé fontos, hogy ehhez hogyan rendeljük hozzá a bevonni kívánt állampolgári csoportokat, honnan nyerhetünk speciális tudást (például a polgári szakértők részéről) és ezáltal valódi értéktöbbletet a döntéshozatal során. De mindezen kérdések megválaszolása csak procedurális feltételrendszere annak, hogy a részvétel betöltse valódi küldetését, hogy felépítse az állampolgároknak azt az érzetet, hogy két választás között is számít a véleményük: legyenek akár egyszerű polgárok, polgári szakértők, vagy professzionális szakértők, rendelkezzenek azzal az élménnyel, hogy akármilyen kis mértékben is, de befolyásuk van az őket érintő kérdések alakulására. Ez az érzet, melynek mélysége döntő befolyással van arra, hogy sikerül-e szűkíteni a távolságot a lakosság és az elit között, miután ez a liberális demokrácia egyik válságtünete.

A korábbi számok
elérhetőek az alábbi
QR-kód beolvasásával.

